

комплексних схем, що винагороджують реальні інвестиції в знання і програмні продукти. Естонія пропонує максимальну ліквідність через неоподаткування нерозподіленого прибутку; Ірландія і Велика Британія – гнучкі, але дедалі більш формалізовані кредити на R&D; Канада – масштабний і стабільний інструмент SR&ED. На наднаціональному рівні Pillar Two вирівнює «підлогу» для ефективних ставок, переводячи конкуренцію в площину якості адміністрування, прозорості та правової визначеності.

Для IT-підприємств, що планують міжнародну експансію або вибудовують багаторусну структуру розробки, оптимальна стратегія – поєднувати юрисдикції з високою віддачою на R&D-витрати та режимами, що зберігають гнучкість реінвестування прибутку, одночасно забезпечуючи відповідність глобальним мінімальним правилам.

Інформаційні джерела

1. OECD. *Minimum Tax Implementation Handbook (Pillar Two)*. Paris: OECD Publishing. 2023. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/global-minimum-tax/minimum-tax-implementation-handbook-pillar-two.pdf>
2. Masso, J., Meriküll, J., Vahter, P. Effects of Estonia's Corporate Income Tax Reform. *SSRN Working Paper*. 2011. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1793143
3. Revenue Commissioners (Ireland). *Research & Development (R&D) Corporation Tax Credit*. 2025. URL: <https://www.revenue.ie/en/tax-professionals/tdm/income-tax-capital-gains-tax-corporation-tax/part-29/29-02-03.pdf>
4. HM Government (UK). *Research and Development (R&D) tax relief: the merged scheme (RDEC)*. 2025. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/research-and-development-rd-tax-relief-reform/research-and-development-tax-relief-the-merged-scheme-rd-expenditure-credit-rdec>
5. Canada Revenue Agency. *Scientific Research and Experimental Development (SR&ED) tax incentives*. 2025. URL: <https://www.canada.ca/en/revenue-agency/services/scientific-research-experimental-development-tax-incentive-program.html>

УДК 336.14

К.Ф. Мітченко, здоб. ст. д-ра філос. (НТУ «ХПІ», Харків)

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ФАКТОР ВТРАТ ФІСКАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА ДЕТІНІЗАЦІЇ

Тіньова економіка є однією з найбільш гострих проблем сучасної економіки України, що становить суттєву загрозу для формування фіскального потенціалу консолідованого бюджету, призводить до втрат бюджетних доходів, спотворює структуру економічних відносин та підриває макроекономічну стабільність держави. За офіційними оцінками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки становить близько 30% від обсягу офіційного ВВП, що еквівалентно мільярдним втратам бюджетних надходжень через ухилення від

оподаткування, приховування реальних обсягів виробництва та реалізації товарів і послуг, нелегальну зайнятість та інші форми тіньової економічної діяльності. В умовах воєнного стану, коли держава потребує максимальної мобілізації фінансових ресурсів для забезпечення обороноздатності та задоволення критичних соціальних потреб, детінізація економіки набуває особливого значення як джерело нарощування фіскального потенціалу без підвищення податкового тягаря на законослухняних платників податків. Метою дослідження є аналіз впливу тіньової економіки на фіскальний потенціал України, систематизація методів оцінки масштабів тіньового сектору та обґрунтування механізмів детінізації економіки для зміцнення доходної бази консолідованого бюджету.

Тіньова економіка включає всі види економічної діяльності, що не підлягають офіційній реєстрації, звітності та оподаткуванню, і класифікується на неформальну економіку (легальна діяльність без належної реєстрації), приховану економіку (приховування частини доходів від оподаткування) та нелегальну економіку (заборонена законом діяльність). Оцінка масштабів тіньової економіки в Україні здійснюється за методологією Міністерства економіки з використанням чотирьох методів: монетарного методу, який аналізує співвідношення готівкових і безготівкових коштів та передбачає, що зростання частки готівки свідчить про активізацію тіньових операцій; методу "витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги", що базується на порівнянні офіційних доходів населення з фактичними витратами; електричного методу, який ґрунтується на кореляції між споживанням електроенергії та ВВП; методу збитковості підприємств, що аналізує фінансові результати діяльності підприємств для виявлення підприємств, які систематично демонструють збитки при продовженні діяльності. За результатами 2020 року монетарний метод показав рівень тіньової економіки на рівні 33% від ВВП, метод "витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги" – 22%, метод збитковості підприємств – 23%, інтегральний показник склав 30% від обсягу офіційного ВВП, що підтверджує масштабність проблеми та значні втрати фіскального потенціалу держави.

Втрати фіскального потенціалу внаслідок функціонування тіньової економіки є багатовимірними та охоплюють недоотримання податкових надходжень від податку на додану вартість через схеми мінімізації оподаткування, фіктивного відшкодування ПДВ та використання фірм-одноденок; втрати від податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску через приховування реальних розмірів заробітної плати та нелегальну зайнятість; недоотримання податку на прибуток підприємств через штучне завищення витрат та приховування доходів; втрати від акцизного податку через контрабанду та нелегальне виробництво підакцизних товарів. Дослідження свідчать, що інфляція та рівень сприйняття корупції мають найвищу позитивну кореляцію з рівнем тіньової економіки, що дозволяє використовувати ці показники для прогнозування динаміки тінізації в умовах обмеженого доступу

до офіційної статистики. Кожна методика оцінки тіньової економіки має свої переваги та обмеження: монетарний метод не враховує використання криптовалют та бартерних операцій; метод "витрати населення – роздрібний товарооборот" може бути спотворений через міжрегіональні відмінності у рівні цін; електричний метод не враховує енергоефективні технології; метод збитковості підприємств може давати хибні сигнали для інноваційних компаній на стадії зростання.

Механізми детінізації економіки як шлях нарощування фіскального потенціалу включають інституційно-правові заходи через посилення відповідальності за ухилення від оподаткування, спрощення процедур легалізації бізнесу, забезпечення верховенства права та боротьбу з корупцією; фіскальні інструменти через оптимізацію податкового навантаження, створення стимулів для виходу з тіні (податкові канікули, амністії капіталів), запровадження ризик-орієнтованих підходів до податкового адміністрування; технологічні рішення через цифровізацію податкового адміністрування, впровадження системи електронних рахунків-фактур, використання Big Data та штучного інтелекту для виявлення схем мінімізації оподаткування, розвиток безготівкових розрахунків; соціально-економічні заходи через підвищення мінімальної заробітної плати та державних соціальних гарантій, створення легальних робочих місць, формування культури законослухняності та довіри до держави. Особливого значення набуває створення електронного кабінету платника податків з можливістю онлайн-подання звітності та автоматизованого обміну даними між державними органами, що зменшує корупційні ризики та адміністративне навантаження на бізнес.

Результати дослідження свідчать, що ефективна детінізація економіки може забезпечити суттєве нарощування фіскального потенціалу України без підвищення номінальних податкових ставок, а зменшення рівня тіньової економіки навіть на 5 відсоткових пунктів могло б принести додатково десятки мільярдів гривень бюджетних надходжень щорічно. Для досягнення цієї мети рекомендується розробити комплексну стратегію детінізації економіки з чітко визначеними цілями, індикаторами та відповідальними виконавцями; удосконалити методологію оцінки тіньової економіки через інтеграцію нових джерел даних (Big Data, цифрові сліди, соціальні медіа) та міжнародних стандартів вимірювання; посилити міжвідомчу координацію між податковими, митними, правоохоронними органами для виявлення та припинення схем ухилення від оподаткування; запровадити систему моніторингу ефективності антитіньових заходів з регулярною публікацією результатів; забезпечити незворотність антикорупційної реформи як базової передумови детінізації; створити економічні стимули для легалізації бізнесу через зниження регуляторного тиску та спрощення адміністративних процедур. Системна робота щодо детінізації економіки є стратегічним напрямом зміцнення фіскального потенціалу України та необхідною умовою забезпечення макроекономічної

стабільності, соціальної справедливості та конкурентоспроможності національної економіки.

Інформаційні джерела

1. Іщук М. А. Оцінка тіньової економіки України: методи та ключові детермінанти. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2023. № 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-9-03-06>
2. Поплюйко Я. В. Оцінка рівня тіньової економіки України в період воєнного стану: визначення ключових факторів впливу. Статистика України. 2025. № 1. С. 46–54.
3. Тіньова економіка: загальні тенденції. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/download/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8/file.pdf>
4. Шепель Т. В. Методи вимірювання та оцінка масштабів тіньової економіки в Україні. Інноваційна економіка. 2021. № 1–2. С. 124–130.

УДК 336.71:338.124.4

Т.Ю. Назарова, канд. екон. наук, доц. (НТУ «ХПИ», Харків)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна 2022-2025 років створила безпрецедентні виклики для банківської системи України, що зумовило необхідність кардинальної трансформації підходів до забезпечення фінансової стійкості банківських установ. У воєнний період традиційні методи оцінки та управління банківськими ризиками виявилися недостатньо ефективними, що актуалізує питання розробки нових механізмів забезпечення стійкості банків у контексті холістичного управління фінансовою резилієнтністю.

Метою дослідження є ідентифікація та систематизація трансформаційних змін у підходах до забезпечення фінансової стійкості банків України в умовах воєнного стану та обґрунтування напрямів їх удосконалення. Воєнні умови спричинили фундаментальні зміни у регуляторних підходах Національного банку України, зокрема у 2025 році відновлено стандартну процедуру оцінки стійкості банків після чотирирічної перерви, що включає оцінку якості активів, екстраполяцію результатів та стрес-тестування за базовим і несприятливим сценаріями для 21 банківської установи, що охоплює понад 90% активів банківської системи. Впровадження трьохетапної методології оцінки стійкості з залученням незалежних аудиторів та застосування несприятливого макроекономічного сценарію дозволяє визначити здатність банків витримувати фінансові шоки в умовах геополітичної нестабільності.

Трансформація управління ризиками характеризується переходом від класичного ризик-менеджменту до адаптивних стратегій управління кредитними, ліквідними та операційними ризиками, посиленням системи раннього